

Pattersona, příslušníka etnika Puyallup ze severovýchodního pobřeží Severní Ameriky, jenž shrnul své zkušenosti v oblasti kulturní produkce a kulturního managementu v rámci kmenových společenství. Jeho text zároveň otevírá některé palčivé otázky týkající se etiky a širšího kontextu antropologických výzkumů, reprezentace společenství a jedinců, kteří sami mohou a často chtějí komentovat své vlastní

tradice, ne vždy je jim ale z nadřazené pozice „vědeckého výzkumu“ nasloucháno. Vedle mnoha zajímavých dílčích výstupů v jednotlivých statích pokládám právě tento apel „skutečného Indiána“ za pádný důvod, proč recenzovaný sborník jednoznačně doporučit všem zájemcům o (nejen) antropologii amerického kontinentu.

Markéta Křížová (FF UK Praha)

Ladislav Špaček, *Etiketa. Moderní etiketa pro každého. Mladá fronta, Praha 2017, 369 s.-*

Etiketa a její pravidla jsou zcela samozřejmou součástí společnosti, nicméně i když v důsledku výchovy nemáme obvykle problém pochopit, jaká slova nepatří k pozdravu, jen stěží lze stejnou měrou očekávat pochopení toho, jaký tvar má mít límeček košile. Naštěstí v tomto oboru existují virtuosové, mezi něž bezpochyby patří bývalý hradní ceremoniář Václava Havla – Ladislav Špaček – autor celé řady publikací o současné etiketě. Nejsoučasnějším plodem jeho práce je kniha *Etiketa*, která se hned pod titulem honosí superlativy: největší – nejnovější – nejobsáhlejší, v čemž nijak nepřehání: rozhodně je největší a nejobsáhlejší, navíc vyšla v loňském roce. Knize lze k dobrému přičíst její přehlednost, dobře zpracované ilustrativní fotografie i poměrnou jasnost, jako publikace, která má dát každému pro danou příležitost přehled o jeho společenské roli, povinnostech i úboru je více než dobrá. Pro uživatele, který chce etiketu pochopit, nikoliv pouze nahlédnout do soupisu pravidel

před návštěvou například rautu, je však Špačkova *Etiketa* knihou veskrze podivnou, tápe totiž v úplných základech.

Knihou zjevně nemá být publikací filozofickou, ale populární, přehledovou, nelze u ní tudíž pedanticky lpět na drobnostech. Avšak i čtenář bez zájmu o filozofickou podstatu oboru, který se kniha v doprovodných textech na konci každé kapitoly vehementně snaží vysvětlit, bude zmaten. Hned v jejím úvodu totiž najde tvrzení, že „Pravidla etikety mají vyšší sílu než zákony, které přijímají parlamenty. Nelze je totiž zrušit“ (s. 5). To je jednak hrubý omyl (pravidla etikety nelze zrušit především proto, že je nikdy nikdo nepřijal), autor se ale navíc dušuje, že s těmito nepsanými pravidly nikdo nehne (s. 269), zároveň nás však upozorňuje, že „etiketa není nic neměnného“ (s. 59). Dále i tituly textů snažících se etiketu vysvětlit slibují mnohé, avšak najdeme v nich pouze moralizování a mravokárné povzdechy ve stylu Cicerova: *O tempora, o mores!* Až

bezcitným moralismem je například popis konverzace se singapurskou ministryní, při níž se zmiňuje případ Američana, jenž za posprejovaná auta dostal sedm ran holí, a s přeraženou páteří jej odváželo zdravotnické letadlo. Když na autorovu námitku, zda je takový trest adekvátní, opáčila ministryně otázkou, zda se mu líbí, když lidé na ulici žvýkají, vzpomínka na žvýkačkami polepené české stoly autora donutila k tomu, že se o krutých trestech přestal přít (s. 77).

Za etiketu má totiž podle Špačka smysl platit vysokou cenu a převáží i nad zdravím. Nošení lahve s vodou v kabelce je tak pro ženu *faux pas*, horko není totiž nikdy dost velké na to, aby mohla pít, což by stejně nečinila „kvůli pocitu žízně, ale proto, že jsme si na to kvůli lékařům a podnikavým výrobcům zvykli“ (s. 76). Obdobně se muž neobtěžuje s drobnými, které by mu plnily peněženku, dává je jako spropitné, nebo je dá manželce a dětem (s. 112). Jak je takové tvrzení ohleduplné k hodnotě žen, které si zaslouží totéž co obsluha v restauraci, je lépe nezmiňovat, obzvláště v kontextu etikety, pro niž má žena být vždy společensky významnější.

Podobné inkonzistence jsou však v knize četné. V úvodu se dozvíme, že Guth-Jarkovský nám dnes již může říct jen málo (s. 6), přesto je v knize mnohokrát citován (s. 80, 325, 332, 337). Je nám řečeno, že i s pravidly etikety může naše chování být přirozené (s. 287), a přesto se nám tvrdí, že etiketa vyžaduje odříkání (s. 178). Podobně se dozvíme, že autoři knih o etiketě nikdy normu nevytvářejí, ale pouze zaznamenávají (s. 193), bílou košili a džíny s volnočasovým sakem popsány jako základní pánské oblečení pro volný čas (s. 20–25) však za záznam

normy můžeme považovat jedině tehdy, nevyjdeme-li nikdy do ulic skutečného města. Etiketa je přitom vždy záležitostí preskriptivní – pravidla stanovuje a předepisuje, v žádném případě ne deskriptivní. Že tedy „skandální odhalení“ – bílé chlupaté lýtko viditelné nad horním lemlem mužovy ponožky – je odpudivým selháním (s. 14, 34, 126), není věcí, která samozřejmě napadne i malé dítě, skandálnost takového selhání je třeba nejprve stanovit. Stejně tak nemá smysl přesvědčovat se, že i kdybychom například pozdrav nemysleli upřímně, prospíváme jeho pronesením sobě i ostatním (s. 339), etiketa totiž nijak nevyjadřuje skutečnou úctu, kterou k daným osobám chováme, ale pouze její vnější známky. V tomto kontextu obzvláště zarazí, když Špaček cituje Schopenhauera (s. 301), stejného filozofa, který napsal „Když vejde bonton, zdravý rozum odchází“ a který pochybuje, že ztráta tří čtvrtin sebe sama výměnou za společenskost je obchod, který by stál za to (Schopenhauer, 1997: s. 86, *Aforizmy k životní moudrosti*. Pelhřimov: NTP).

I když se nás kniha snaží přesvědčit o opaku, v pravidlech etikety nemá příliš smysl hledat opodstatnění. Spolu s řadou dalších podobných pravidel jsou totiž součástí mravu, vrstvy etické oblasti, která je nepsaná a ve které jde především o konformitu. Mravy život ve společnosti sice vůbec umožňují, zdůvodnění však postrádají, jejich konflikty jsou proto beznadějně neřešitelné a při pohledu zvenčí maličerné (viz Sokol, 2014, *Etika, život a instituce*. Praha: Vyšehrad). Špaček se nicméně o zdůvodnění soustavně snaží. U pokynu, že v restauraci vždy platí muž, ochotně učí, že „jiné opodstatnění než tradici tento zvyk nemá“ (s. 232), jiné opodstatnění než tradici však nemá celá etiketa! Obdobně

nic nevysvětluje tvrzení, že na levé straně míval muž za pasem kord (s. 62) a tak musí žena i dnes chodit vždy vpravo. Po prohlášení, že pohodlí není kritériem výběru oblečení, což demonstruje utažená kravata a nepohodlné sako (s. 25) zní dále podivně úvaha nad nošením *conversek*, které stejně nechrání před chladem ani hicem (s. 25).

Výčet pochybných tvrzení či zjevných chyb by sice mohl pokračovat, neměl by však příliš smysl. Základní problém, z něhož chyby pramení, je jinde. Ač se to recenzovaná publikace snaží spíše zastříti, etiketa od počátku své existence vyděluje společenskou elitu, s níž si zkrátka každý rovný není. Teprve s tímto předpokladem začínají Špačkem propagované zásady platit. Muž z vyšší společnosti si skutečně nikdy ani doma neoblékne vytahané tepláky (s. 34), protože je mimo úvahu, že by šel opravit odpad. Naprosto nereprezentativní jsou pro něj vlastní nohy v krátkých

kalhotách (s. 138), pohybuje se totiž pouze v klimatizovaných prostorách. Je proto jen zastíracím manévrem tvrdit, že vývoj pokračuje směrem „ke stírání rozdílů mezi vrstvami a dnes jsme u samé základny pomyslné společenské pyramidy“ (s. 268), cílem etikety je ve všech ohledech stav právě opačný.

Špačkova Etiketa je tedy knihou, která přinese radost všem, kdo se cítí či chtějí cítit jako VIP. Je přehledná, jednoduchá a v podstatě vyčerpávající. Není pochyb, že jde o publikaci potřebnou: sociální sítě dnes poskytly možnost sebeprezentace ve stylu popové megastar v podstatě každému, ne každý se však jako elita umí chovat. Ke své škodě se však publikace od tohoto základního cíle odchyluje k vyšším aspiracím – k vysvětlení povahy etikety jako takové. I když pro první uvedený účel je tedy naprosto vynikající, v druhém bohužel naprosto propadá.

Jan Koumar (FHS UK, Praha)